

**QASHQADARYO VILOYATI TOG'LI HUDUDLARIDA YAYLOV
RESURLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI
OSHIRISHNING IQTISODIY-GEOGRAFIK
XUSUSIYATLARI**

***Nurmatov Nurbek Ermat o'g'li
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Geografiya kafedrasi o'qituvchisi***

Annotatsiya. Ushbu maqola Qashqadaryo viloyati tog'li hududlarida yaylov resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishning iqtisodiy-geografik yo'nalishlarini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda tog'li hududlarda chorvachilikning tabiiy, ijtimoiy-iqtisodiy va hududiy xususiyatlari tahlil qilindi. Yaylov resurslarining hozirgi holati, ularning degradatsiyasi, chorva yuklamasi va foydalanish samaradorligi baholandi.

Kalit so'zlar: Qashqadaryo viloyati, tog'li hududlar, chorvachilik, yaylov resurslari, iqtisodiy-geografik tahlil, samaradorlik.

**ЭКОНОМИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОВЫШЕНИЯ
ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПАСТБИЩНЫХ РЕСУРСОВ В ГОРНЫХ
РАЙОНАХ КАШКАДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ**

***Нурматов Нурбек Ермат оғлу
Шахрисабзский государственный педагогический институт
Преподаватель кафедры географии***

Аннотация. Данная статья посвящена изучению экономико-географических направлений повышения эффективности использования пастбищных ресурсов в горных районах Кашкадарьинской области. В исследовании проанализированы природно-социально-экономические и территориальные характеристики животноводства в горных районах. Оценено текущее состояние пастбищных ресурсов, их деградация, поголовье скота и эффективность использования.

Ключевые слова: Кашкадарьинская область, горные районы, животноводство, пастбищные ресурсы, экономико-географический анализ, эффективность.

**ECONOMIC-GEOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF IMPROVING THE
EFFICIENCY OF PASTURE RESOURCE USE IN THE MOUNTAINOUS AREAS OF
THE KASHKADARYA REGION**

***Nurmatov Nurbek Ermat o'g'li
Shahrisabz State Pedagogical Institute
Lecturer, Department of Geography***

Abstract. This article is dedicated to examining the economic-geographic aspects of enhancing the efficiency of pasture resource utilization in the mountainous areas of the Kashkadarya region. The study analyzes the natural, socio-economic, and spatial characteristics of livestock farming in these mountainous regions. It evaluates the current state of pasture resources, including degradation, livestock stocking rates, and utilization efficiency.

Keywords: Kashkadarya region, mountainous areas, livestock farming, pasture resources, economic-geographic analysis, efficiency.

Kirish. Bugungi kunda qishloq xo'jaligi tarmoqlarini barqaror rivojlantirish, ayniqsa chorvachilikni intensiv va samarali tashkil etish masalasi global miqyosda

dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Aholi sonining ortib borishi, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash zarurati hamda tabiiy resurslarga bo'lgan bosimning kuchayishi chorvachilik tarmog'ida mavjud resurslardan oqilona foydalanishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, yaylov resurslaridan samarali foydalanish chorvachilikni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston sharoitida, xususan, Qashqadaryo viloyatining tog'li hududlarida chorvachilik yetakchi tarmoqlardan biri bo'lib, mazkur hududlar keng yaylov maydonlari va tabiiy ozuqa bazasiga ega. Biroq, mavjud yaylov resurslaridan foydalanish samaradorligi yetarli darajada emas. So'nggi yillarda chorva sonining ortib borishi, yaylovlardan tartibsiz foydalanish, tabiiy o'simlik qoplamining degradatsiyasi hamda ekologik muammolar yaylovlarning mahsuldorligini pasaytirib yubormoqda. Tog'li hududlarda yaylovlardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'lib, ular rel'yefning murakkabligi, iqlim sharoitining keskinligi, suv resurslarining notekis taqsimlanganligi bilan izohlanadi. Shu sababli, mazkur hududlarda yaylovlardan foydalanishni ilmiy asosda tashkil etish, ularning sig'imini aniqlash, chorva yuklamasini me'yorlashtirish va zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish muhim vazifa hisoblanadi.

Asosiy qism. Qashqadaryo viloyati O'zbekistonning janubi-g'arbiy qismida joylashgan bo'lib, uning tog'li hududlari asosan Hisor-Olay tizmasining janubi-g'arbiy qismi bilan qamrab olingan. Bu hududlar relyefi tog'li va tepaliklardan iborat bo'lib, yerning balandligi 500-3000 m gacha o'zgaradi. Tog'li hududlarning iqlimi kontinentli, yozda issiq va quruq, qishda esa sovuq bo'lib, yog'ingarchilik asosan bahor va kuz oylarida tushadi. Shu bilan birga, tog'li hududlarda suv resurslari asosan tog' suv havzalari va kichik daryolar orqali ta'minlanadi, bu esa yaylovlarning sifatiga va chorvachilikning samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Yaylovlar tog'li hududlarda chorvachilikning asosiy oziqa manbai hisoblanadi. Ushbu hududlarning tabiiy xususiyatlariga qarab yaylovlarning turi va ularning ozuqa sig'imi farqlanadi. Masalan, pasttekislik yaylovlari ko'proq

qoramolchilik uchun, baland tog' yaylovlari esa qo'ychilik va echkilarga mos keladi. Tog'li hududlarda yaylov resurslarining tabiiy ozuqa bazasi yil davomida o'zgaruvchan bo'lib, iqlim sharoitlariga qarab hosildorligi pasayishi yoki ortishi mumkin. Qashqadaryo viloyati tog'li hududlarida yaylovlarning umumiy maydoni taxminan 320 ming gektarni tashkil etadi va ularning 60-70% tabiiy o'simlik qoplamasidan iborat. Ushbu resurslardan samarali foydalanish chorvachilikning barqaror rivojlanishi va iqtisodiy rentabelligi uchun asosiy omil hisoblanadi.

So'nggi yillarda Qashqadaryo viloyati tog'li hududlarida chorvachilik rivojlanishi bilan bir qatorda, yaylov resurslaridan foydalanishning bir qator muammolari yuzaga kelgan. Ularning asosiylari quyidagilardan iborat:

Yaylov degradatsiyasi - ortiqcha chorva yuklamasi va mavsumiy nazoratsiz foydalanish natijasida o'simlik qoplamasi pasayib, erozion jarayonlar kuchaymoqda. Masalan, viloyatning G'uzor, Qamashi va Kitob tumanlaridagi past tog' yaylovlarida har 1 gektar yaylovga chorva yuklamasi normativdan 20-25% ortiq bo'lmoqda.

Iqlim sharoitining keskinligi - tog'li hududlarda qish mavsumida qor miqdori kam bo'lishi va yozda yog'ingarchilikning yetishmasligi yaylovlarning yil davomida samarali ishlatilishiga to'sqinlik qiladi. Bu esa chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarishiga bevosita ta'sir qiladi.

Infratuzilmaning rivojlanmaganligi - tog'li hududlarda suv manbalari yetishmasligi, chorvachilik uchun zarur bo'lgan texnika va transport imkoniyatlarining cheklanganligi hayvonlarni boqish va yaylovlardan samarali foydalanish jarayonini qiyinlashtirmoqda.

Ekologik muammolar - yaylovlardan noto'g'ri foydalanish natijasida o'simlik qoplamasi kamayishi, eroziya va to'qimalarning degradatsiyasi kuchayib, hududning ekologik barqarorligi xavf ostida qolmoqda.

Viloyat tog'li hududlarida chorvachilikni rivojlantirish uchun mavjud resurslardan samarali foydalanish darajasi hozirgi kunda 60-65% ni tashkil etadi. Bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshirish va ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun qo'shimcha choralarni zarur qilmoqda.

Qashqadaryo viloyati tog‘li hududlarida chorvachilikni barqaror rivojlantirish va yaylov resurslaridan samarali foydalanishni ta‘minlash uchun bir nechta asosiy yo‘nalishlar shundaki:

Rotatsion yaylov tizimini joriy etish - chorvachilik xo‘jaliklari yaylovlarni mavsumiy va zonal tartibda navbatma-navbat foydalanish orqali o‘simlik qoplamasini tiklash va degradatsiyani kamaytirishi mumkin. Bu tizim chorvachilik mahsulotlarining uzluksiz yetishtirilishini ta‘minlaydi.

Yaylovlarni melioratsiya qilish va qayta tiklash - baland tog‘ yaylovlarida sun‘iy o‘simlik ekish, sug‘orish va eroziyaga qarshi chora-tadbirlar orqali ozuqa bazasi yaxshilanishi mumkin. Masalan, G‘uzor tumanidagi tajribaviy yaylovlarda melioratsiya tadbirlari o‘simlik qoplamasini 25% ga oshirgan.

Chorva yuklamasini me‘yorlashtirish - yaylovlarning har gektariga chorva yuklamasini normativ asosda belgilash orqali ortiqcha bosimni kamaytirish mumkin. Bu chorvachilik mahsulotlarining sifatini va ekotizimni saqlashga yordam beradi.

Zamonaviy monitoring va raqamli tizimlarni joriy etish - GIS texnologiyalari va masofadan boshqarish vositalari yordamida yaylovlarning holatini kuzatish, chorva soni va yaylov sig‘imini boshqarish samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, tarmoqni iqtisodiy jihatdan rejalashtirish osonlashadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlar - davlat tomonidan investitsiya dasturlari, kredit va grantlar orqali chorvachilik xo‘jaliklariga qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish. Shu orqali tog‘li hududlarda barqaror chorvachilikni tashkil etish va mahalliy aholining bandligini oshirish mumkin.

Ushbu yo‘nalishlar amalga oshirilsa, Qashqadaryo viloyati tog‘li hududlarida yaylovlardan foydalanish samaradorligi 20-30% ga oshishi va chorvachilik mahsulotlarining ishlab chiqarilishi sezilarli darajada ko‘payishi mumkin. Shu bilan birga, ekologik barqarorlik saqlanadi va hududiy iqtisodiy samaradorlik yaxshilanadi.

Xulosa. Mazkur maqolada Qashqadaryo viloyati tog‘li hududlarida yaylov resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishning iqtisodiy-geografik

yo'nalishlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, viloyat tog'li hududlari chorvachilik tarmog'ining rivojlanishi uchun katta tabiiy salohiyatga ega bo'lib, yaylovlarning tabiiy ozuqa bazasi chorva boqishning asosiy manbai hisoblanadi. Shu bilan birga, ortiqcha chorva yuklamasi, iqlim sharoitining keskinligi, infratuzilmaning rivojlanmaganligi va ekologik muammolar yaylov resurslaridan samarali foydalanishga to'sqinlik qilmoqda.

Tog'li hududlarda chorvachilikni barqaror rivojlantirish va yaylovlardan foydalanish samaradorligini oshirish uchun bir qator chora-tadbirlar tavsiya etildi. Ular orasida rotatsion yaylov tizimini joriy etish, melioratsiya va qayta tiklash ishlari, chorva yuklamasini me'yorlashtirish, zamonaviy monitoring va raqamli tizimlardan foydalanish, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy mexanizmlarni kuchaytirish asosiy yo'nalishlar sifatida belgilandi. Ushbu tavsiyalar amalga oshirilganda, yaylovlardan foydalanish samaradorligi sezilarli darajada oshishi, chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarilishi ortishi va hudud ekologiyasining barqarorligi ta'minlanishi mumkin.

Qashqadaryo viloyati tog'li hududlarida chorvachilikni rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilish, hududiy iqtisodiy rivojlanish dasturlarini shakllantirish va qishloq xo'jaligi siyosatini takomillashtirishda amaliy ahamiyat kasb etadi. Natijada, maqola chorvachilik tarmog'ining barqaror rivojlanishi, yaylov resurslaridan oqilona foydalanish va mahalliy aholining bandligini ta'minlashga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Аҳмадалиев Ю.И., Файзуллаев М.А. Ўзбекистон озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг асосий хусусиятлари // Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университетининг ахборотномаси. ISSN 2010-9075. №2 (60) - Нукус, 2023. - Б. 88-91.
2. Худойбердиева И.А. Навоий вилоятида чорвачилик маҳсулотларини етиштиришнинг иқтисодий- географик жиҳатлари //Замонавий географик тадқиқот: назарий, амалий, инновация. Халқаро илмий-амалий конференция. Самарқанд 12-13 май 2023.
3. Fayzullayev M.A. O'zbekiston qishloq xo'jaligi rivojlanishining asosiy xususiyatlari va istiqbolli yo'nalishlari // O'zMU xabarlari. №3/1/1 - Toshkent, 2023. - B. 312-315.
4. Navotova D.I. Theoretical and methodological aspects of resources of land resources in agriculture// Academia: An International Multidisciplinary Research Journal. November, 2022. - P. 40-44.

5. Nurmatov Nurbek Ermat o'g'li. Chorvachilikni rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi tabiiy sharoit va resurs omillarining asosiy xususiyatlari // "O'zbekiston zamini" 2024 yil 4 - son. B. 69-71
6. Nurmatov N.E. Qashqadaryo viloyatida chorvachilik mahsulotlarini xo'jalik toifalari bo'yicha yetishtirishning iqtisodiy geografik jihatlari // "Экономика и социум" - Россия, №3(130)-1 (март, 2025). С. 289- 295
7. Nurmatov N.E. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash sharoitida qishloq xo'jaligida xorijiy tajribadan foydalanish yo'llari // "Zamonaviy geografiyada innovatsion g'oyalar: raqamli iqtisodiyot va gis texnologiyalar" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Qarshi. 2024-yil 25-26-oktabr. B. 340-344
8. Nurmatov N.E. O'zbekistonda go'sht-sut chorvachilik tarmog'i rivojlanishining iqtisodiy geografik xususiyatlari // «Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari» mavzusidagi Respublika miqyosidagi 15-ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Qo'qon sh. 20- yanvar 2025 yil. B. 3-12
9. Nurmatov N. E. Abdukarimov A. Sh. Main directions of the development of the livestock network in the republic of Uzbekistan // Proceedings of International Educators Conference Hosted online from Rome, Italy. Date: 25th May - 2024. P. 271-274.
10. Abdullayev S. I., Safarov I. B. Madaniy landshaft konsepsiyasining mohiyati //SCIENCE and SOCIETY. – 2026. – №. 1-1. – С. 75-78.
11. Safarov, I. B. "Iqlim o'zgarishini qishloq xo'jaligiga ta'siri." Экономика и социум 2-2 (129) (2025): 158-161.
12. Qurbonov P. R., Qo'ldosheva G. M. Ecological-geographical problems in the residential areas of kashkadarya region //Экономика и социум. – 2025. – №. 5-1 (132). – С. 617-619.
13. Qurbonov P. R., Botirov B. Z. The impact of global climate change on urban development //Экономика и социум. – 2025. – №. 5-1 (132). – С. 613-616.
14. Safarov I. B., Kh M. S. Geoecological problems in the nishan district //Экономика и социум. – 2025. – №. 3-1 (130). – С. 396-398.
15. Qurbonov P. R. Iqlim o'zgarishi sharoitida tekislik mintaqasi shaharlarining rivojlanish xususiyatlari (janubiy o'zbekiston misolida) //Экономика и социум. – 2023. – №. 10 (113)-1. – С. 210-214.